

Andor MÉSZÁROS
Budapešť

České spolky v Budapešti v období dualizmu

V hlavním městě Uher žila v druhé polovině 19. Století česká komunita s několika tisíci členy. Češi se stěhovali do Budapešti z různých důvodů. Byli takoví, kteří pracovali v Budapešti jako vojáci, státní úředníci nebo zaměstnanci poboček českých finančních institucí, jiní byli dělníci v různých budapešťských továrnách nebo podnikatelé, kteří hledali hospodářské možnosti v rostoucím uherském velkoměstě. Mezi budapešťskými Čechy byli takoví, kteří žili ve městě teprve krátký čas, několik měsíců nebo let, a potom se odstěhovali z Uher zpátky do českých zemí nebo do jiného evropského státu nebo až do Ameriky, jiní se však usadili trvale v uherském hlavním městě¹. Tato česká komunita, pod vlivem silného českého spolkového hnutí 19. století, založila české spolky i v uherském hlavním městě a vytvořila v posledních desetiletích 19. století i

¹ Taková osobnost byl například Karel Klíč (Klietsch), který byl nějakou dobu známým karikaturistou uherského humoristického časopisu „Borsszem Jankó“. O Klíčovi psal Jan Neruda: „Jiný krajan náš, o něhož je ale škoda, že není doma, známý karikaturista vídeňského »Floh« a pešťského »Borsszem Jankó«, na jichž obrazech český podpis »Klíč« jako by chtěl propagandu šířit, také si v Pešti již zaimprovisoval. Vystoupil v divadle, kreslil karikatury pravou i levou rukou, přímo i zvráceně – je vesel a má se dobře při tom amerikanství“ (Neruda 1910, s. 421). Klíč se však krátce přestěhoval z Budapešti do Velké Británie (*Československý biografický*... 1992, s. 318). František Novák (Novák Ferenc), který byl od roku 1885 jednatel budapešťské České besedy a stavitel v Budapešti, žil paralelně v Budapešti a v jeho rodném městě, v Táboře (*František Novák. „Vlast“* XXVII, 3 (1903), č. 5). Poslední jednatel České besedy před první světovou válkou Pilát Pál však už úplně asimiloval do maďarské společnosti (Jobbágy 1918, s. 9–10).

společenský a kulturní život. Až do první světové války v Budapešti fungoval český občanský spolek, beseda a občanské, sociálně demokratické a anarchistické české dělnické spolky i tělocvičná jednota Sokol.

Uhry nebyly primární cílovou oblastí pro expanzivní české národní hnutí v druhé polovině 19. století, ale česká veřejnost se obrátila s vážným zájmem směrem k uherským záležitostem. Kultura a literární život Uher získaly v českých zemích překvapující popularitu. Maďarská literatura a především kult Sándora Petőfiho měly v českých zemích velký ohlas, ale i exotika uherské krajiny, uherské dějiny, intenzivní vývoj uherského státu a Budapešti byla oblíbená témata dobových českých popisů Uher a autoři se se zájmem obrátili i k tajemným památkám z osmanského období². Česká inteligence sledovala s živou pozorností i uherský politický vývoj po rakousko-uherském vyrovnání. Mnozí z nich považovali vývoj uherského státu a společnosti po roce 1867 za vzor vývoje českých zemí, ale byli i takoví, kteří se na vývoj uherského hospodářství v období dualismu dívali spíš jako na formování nebezpečného ekonomického rivala moderního českého průmyslu³.

Obraz Uher v českých zemích však můžeme celkem hodnotit jako kladný. I úspěchy uherského národního hnutí, jako vzor pro podobný český vývoj, inspirovaly mnohé české politiky až do posledního desetiletí 19. století. Kritický pohled na uherský vývoj se stal dominantním teprve na přelomu století. V tomto období uherské národnosti, především Slováci měly už velmi úzké vztahy s českým prostředím a kvůli tomu se v českém veřejném mínění už objevil a stal dominantním

² Tyto elementy se objevovaly v českých cestopisech napsaných o Uhrách v druhé polovině 19. století, například od Jana Nerudy a Františka Brábka (Neruda 1910, Brábek 1874 a František Brábek, *Budapešť I–III*. = Zlatá Praha 1885, č. 37, 544–546; č. 38, 559–560; č. 39, 571–574).

³ Karel Adámek, poslanec říšské rady, který jako člen rakouské delegace často jednal v Budapešti, napsal šest knih (Adámek 1891, 1905a, 1905b, 1907, 1909a, 1909b) o uherském hospodářství.

obraz despotického uherského státu a politiky násilné maďarizace (Rychlík 2000, László 1999).

Česká ekonomická expanze převážně směřovala k území předlitavské části monarchie a Balkánu, ale každá důležitá česká finanční instituce měla i v Uhrách investice, pobočky a v Uhrách byly i významné české průmyslové investice. Čeští zaměstnanci těchto českých institucí a továren se stali velmi důležitými elementy, zprostředkovateli česko-maďarských vztahů. Začátkem, od roku 1881 největší význam měly budapeštské a venkovské (trnavské a martinské) pobočky pojišťovací banky Slávia (Nečas 1987, s. 23) a potom společné uhersko-české banky založené v Budapešti, od roku 1910 budapeštská banka české Živnostenské banky, Országos Iparbank Részvénytársaság, a od roku 1911 budapeštská finanční instituce České průmyslové banky, Uhersko-česká průmyslová banka, akciová společnost (Magyar–Cseh Iparbank Részvénytársaság)⁴.

Tendence imigrace do Uher z českých zemí byla v souladu se společenskými změnami regionu. Od začátku až do konce sedmdesátých let se stěhovala ve větším množství z českých zemí do Uher vrstva říšských úředníků a vojáků, nepočítaje české osadníky usazené na území vojenské hranice, Banátu (Auerhan 1908). Po rakousko-uherském vyrovnání v polovině osmdesátých let poprvé přijeli ve velkém počtu přistěhovalci z českých zemí do Uher, v této době téměř pouze do Budapešti⁵. Čechy, kteří se přistěhovali do hlavního města Uher,

⁴ Mihók-féle Magyar Compass, XXXVIII. évf., 1910/11, s. 260, Mihók-féle Magyar Compass, XXXIX. évf., 1911/12, s. 258.

⁵ Češi obvykle nebyli uvedeni v dobových uherských národnostních statistikách, ale podle dostupných údajů počet Čechů žijících v Budapešti od osmdesátých let 19. století až do konce prvního desetiletí 20. století stále rostl, v roce 1880 žilo v Budapešti 3689 Čechů a v roce 1910 už 5003 (Budapest félévszázados fejlődése 1873–1923). Bp., Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala (Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleményei, 53.) 1925. 20, 17. táblázat., Thirring Gusztáv: Budapest népmozgalma az 1906/07-es években és a népmozgalom statisztikája 1874–1907. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala (Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleményei 42.) 1912. 107.

přitahoval uherský hospodářský vývoj v Budapešti. Většina z nich byla průmyslníky, řemeslníky a podnikateli, kteří toužili využít v rostoucí metropoli možnost blahobytu⁶. Druhou část české komunity v této době tvořili úředníci českých finančních institucí a firem, investujících na uherském trhu, kteří trávili v Budapešti jen krátký čas. Masová imigrace českých továrních dělníků začala v devadesátých letech. Čeští dělníci, podobně jako čeští úředníci, se přistěhovali do Budapešti nebo do předměstských obcí, do Újpesti nebo Kispesti, jen na přechodnou dobu.

První zprávu o sebe-organizaci pešťské české komunity známe z roku 1862, když Češi slavnostně uvítali v Pešti Julia Grégra a Vítězslava Háalka, kteří cestovali z Galicie do Prahy přes Peš (Adámek 1909, s. 6). Po rakousko-uherském vyrovnání Jan Neruda už píše o živém českém společenském životě v Pešti⁷.

První trvalé české spolky však byly založené v Pešti a na konci šedesátých let. První pešťský český spolek byla Česká beseda. V šedesátých letech 19. století se Češi v Pešti pravidelně setkávali v restauraci U České koruny na náměstí Városháza, která měla českého majitele, F. Zemráda (Semerád), a tam zpívali české písně. Členové tohoto českého kroužku založili v roce 1867 první oficiální český spolek v Pešti, spolek „Bava“, který měl krátký život⁸. Spolek „Bava“ fungo-

⁶ František Brábek v té době už píše o velké české komunitě v Budapešti: „Tolik jest jisto, že zde žije Čechů a vůbec Slovanů veliké množství. Shledali jsme to, ať jsme se obrátili kamkoliv; v hostincích, na veřejných procházkách, ve společenských vozech, všude jsme se setkali s Čechy, nikoliv snad cestujícími, nýbrž s takovými, kteří jsou zde usedlími, řemesla a obchody své provozují. Žijou zde dosti spokojeně a klidně“ (Brábek 1987, s. 50).

⁷ „Češi hojně v Pešti žijící jsou uvědoměli. Když čeští hudebníci hrají ve veřejné místnosti národní naše písně, zní »výborně« náhle se všech stran. Dělník z továrny zpívá všude své »Hej Slované!«, český volič – je jich zde dost – metá pyšně své »ať žije!« mezi hlučící »éljen«, čeští vzdělanci mají časopisy domácí ve mnohých kavárnách a hostincích a scházejí se dvakrát týdně k srdečné zábavě. Je to už nová generace naše a ta se více neodrodí“ (Neruda 1910, s. 431).

⁸ Česká Beseda. „Vlast“ XXVIII, 1 (1904), č. 2.

⁹ Historie České besedy v Budapešti. „Vlast“ II, 4 (1878), č. 2.

val až do roku 1872 a několik členů tohoto spolku založilo Českou besedu, nejúspěšnější český spolek v Budapešti⁹.

Česká beseda byla spolek zámožných budapešťských Čechů z vyšší střední třídy. Členové Besedy byli hlavně čeští úředníci, podnikatelé žijící v Budapešti; na krátký čas se do života budapešťské České besedy zapojil také Josef Václav Frič¹⁰.

Druhý český spolek založený v Pešti byl I. československý dělnický spolek, který fungoval jako společnost českých dělníků a řemeslníků. Dělnický spolek založili v stejném roce jako český dělnický spolek ve Vídni, a to v roce 1868 v restauraci U města Prahy, restauraci zdejšího Čecha, Martina Podušky¹¹. V polovině sedmdesátých let dělnický spolek fungoval jako společný spolek budapešťských Čechů a Slováků, mezi lety 1873 a 1878 i jméno spolku změnili na První československý dělnický spolek; mezi členy spolku byly významné osobnosti budapešťských Slováků, právník Jozef Strakovič a stavitel Ján Bobula (Zapletal 1969, s. 5).

Oba významné české spolky měly důležitou roli v organizaci kulturního života budapešťské české komunity (spolky měly sbory, divadla, pravidelně organizovaly plesy, šibřinky a slavnosti při příležitosti důležitých českých historických událostí) a v péči o vztahy s vlastí. České spolky organizovaly pravidelně výlety do českých zemí, do Prahy a často uvítaly v Budapešti důležité české osobnosti a české delegace, např. v době uherské zemské výstavy v roce 1885¹².

Na konci století, když se objevila masová imigrace českých dělníků do Budapešti, rodily se sociální demokratické a anarchistické české dělnické spolky, které byly založené z podnětu českých dělníků, kteří byly vykázáni z Předlitavska kvůli sociálnědemokratické a anarchistické organizaci stěhovali do Budapešti. Československý vzdělávací a podporovací spolek Svornost založili v roce 1886 bývalí členo-

vé dělnického spolku, kteří předtím neúspěšně chtěli organizovat sociálnědemokratický spolek z dělnického spolku¹³. František Tupý, český dělník, který byl vykázán v Rakousku, založil v roce 1893 Československou volnou organizaci v Budapešti, která byla součástí české sociálně demokratické strany (Zapletal 1969, s. 10). Z této organizace formovali v roce 1901 samostatný sociálnědemokratický spolek s názvem Český vzdělávací spolek Osvěta¹⁴.

Důležitou roli měl v Budapešti i tělocvičný spolek Sokol založený v roce 1894¹⁵, který se připojil k českému sokolskému hnutí a koordinoval činnost nejenom českých spolků v uherském hlavním městě, ale měl velkou popularitu také mezi ostatními slovanskými národnostmi v Budapešti. Nejvíce mezi Slováky, kteří měli úzké styky i s ostatními českými spolky. Slovinci se připojili ve velkém počtu do práce tělovýchovného spolku¹⁶.

Česká komunita v Budapešti se začátkem druhého desetiletí 20. století začala zmenšovat kvůli asimilaci a zpomalení imigrace. I české spolky ztratily členy. V této době budapešťští Češi už navrhovali uspořádání společného vedení a založení společného českého Národního domu v Budapešti podle vzoru české komunity ve Vídni¹⁷. První světová válka však znamenala velký zlom v životě české komunity v Budapešti. V 1918 fungovaly už jen Beseda a Dělnický spolek a většina Čechů se buď přestěhovala do Československa, nebo se asimilovala do maďarské společnosti (Jobbágy 1918, s. 9–10).

¹³ Z *Budapešti*. „Vlast“ X, 10 (1886), č. 3.

¹⁴ *Český spolek »Osvěta« v Budapešti*. „Vlast“ XXV, 7 (1901), č. 3.

¹⁵ Z *Budapešti*. „Vlast“ XXV, 5 (1901), č. 8.

¹⁶ Golán 1956, s. 195–201; Hapák 1955, s. 56–59; *Telocvičná jednotka Sokol mala šibřinky*. „Slovenský týždenník“ 1911, 24.2., s. 5; *Český telocvičný spolok slávi 10. a 11. júna 15. ročné jubileum*. „Slovenský týždenník“ 1911, 26.5., s. 6; *Sokol*. „Slovenský týždenník“ 1912, 27.1., s. 5; *Česká Beseda*. „Slovenský týždenník“ 1911, 10.3.; *Sokol*. „Slovenský týždenník“ 1912, 17.5., s. 5; *Mikulášská zábava Českej Besedy v Budapešti*. „Slovenský týždenník“ 1913, 30.1., s. 4; *Šibřinky peštského Sokola*. „Slovenský týždenník“ 1911, 1.3., s. 5.

¹⁷ Budapešť. „Sokol zahraniční“ VII, 1 (1913), č. 15.

¹⁰ Ibidem, s. 2–3., *Oslava 50letých narozenin J. V. Friče v Budapešti*. „Vlast“ IV, 1 (1879), č. 2–3.

¹¹ *Budapešť*. „Vlast“ XIV, 6 (1890), č. 2

¹² Z *Budapešti*. „Vlast“ IX, 9 (1885), č. 2.

Literatura

- Adámek K., 1891, *Uhry a Rakousko. Národohospodářské a statistické rozhledy*. Ant. Kindl, Brno.
- Adámek K., 1905a, *Hospodářský rozkvět Uher*. Unie, Praha,
- Adámek K., 1905b, *Obrat v Uhrách*, Eckert, Chrudim.
- Adámek K., 1907, *Uhry od Rakouska*. Hospodářský list, Chrudim.
- Adámek K., 1909a, *Památce kartografa Josefa Homolky*. Obchodní tiskárna Merkur, Praha.
- Adámek K., 1909b, *Upomínky z Uher*. nákladem vlastním, V Praze.
- Auerhan J., 1908, *České kolonie v jižních Uhrách*. „Pokroková Revue“ IV.
- Brábek Fr., 1987, *Procházky po Uhrách*. Urbánek, v Praze.
- Československý biografický slovník. 1992, Academia, Praha.
- Goláň K., 1956, *Styky slovenského a českého proletariátu v období počátků robotnického hnutí*. In: *O vzájemných vztazích Čechů a Slováků*. Bratislava, SAV, s. 195–201.
- Hapák P., 1955, *Slovenské robotnické hnutí v Budapešti koncom XIX. stor.* „Historický časopis“ III, č. 1., s. 56–59.
- Jobbágy J., 1918, *Apesti csehek*. „Pesti Napló“, 8.10.
- Nečas Ct., 1987, *Na prahu české kapitálové expanze. Rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko-uherského imperialismu*. Univerzita J. E. Purkyně, Brno.
- Neruda J., 1910, *Pešťské listy*. In: *Obrazy z ciziny. Výbor z fejetonů*. Topič, Praha.
- Rychlík J., 2000, *Slovensko a Slováci v české politice 19. a 20. století*. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2000*, Masaryková univerzita v Brně, Brno, s. 59–73.
- Szarka L., 1999, *Szlovák nemzeti fejlődés – Magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. In: *Slovenský národný vývin – Národnostná politika v Uhorsku 1867–1918. Dialógus Könyvek*. A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, Kalligram–Pozsony.
- Zapletal V., 1969, *Počátky slovenského sociálně demokratického dělnického hnutí v Budapešti 1893–1900*. „Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica“ XIV.

Summary

Hungary was not among the primary target areas of the expansionary Czech national movement, nevertheless, a serious interest in the Czech public opinion turned towards the Hungarian relations. Hungarian culture, literature has become very popular in the Czech lands and the representatives of the Czech public life also closely followed the developments in Hungary after the Austro-Hungarian Compromise in 1867. The Czech image of Hungary was positive and, until the last decade of the

century, the success of the Hungarian national movement was considered as exemplary for the similar Czech aspirations and the critical approach to the development in Hungary has become dominant only from the nineties.

The Czech economic expansion mainly turned to the Cisleithanian territories of the Austro-Hungarian Monarchy and the Balkans, but all the major Czech financial institutions were present with investments and branches also in the Hungarian part of the monarchy and major Czech industrial investments have also taken place in Hungary.

The immigration trends to Hungary were consistent with the social changes of the era. Initially, in the early seventies, a significant number of Czech officials and soldiers settled in Hungary, excluding the Czech settlers established in the Military Frontier, in the Banat. After the Austro-Hungarian Compromise a greater number of Czech immigrants arrived in the mid-eighties, since then almost exclusively to the Hungarian capital, Budapest. The Czechs settled in this period were attracted to the Hungarian capital by the Hungarian economic growth; most of them were tradesmen, craftsmen and entrepreneurs, who were considered to find the possibility of the success in the developing metropolis. The other part of the Czech community in Hungary was formed by the officials of the Czech financial institutions and companies expanding towards Hungary, who moved to Budapest only for a short time. The massive immigration of the Czech industrial workers to Hungary started in the nineties of the 19th Century. The Czech workers, similarly the Czech officials, settled down in Budapest or in the suburban towns of Újpest and Kispest also only temporarily.

The first Czech clubs in Budapest were born in the late sixties. The Česká beseda was the association of the wealthier, upper middle class Czech citizens and the Workers' Club, the Československý dělnický spolek worked mainly as the association of the Czech workers and craftsmen. These two dominant associations played a significant role in the organization of the life of the Czech community in Budapest and in maintaining their relations with the homeland. At the end of the century Social Democratic Czech workers' associations were born as well, mainly led by Czech workers, who were banned from the Cisleithanian provinces of the Monarchy and therefore moved to Budapest. The Sokol Gymnastics Club also had an important role in Budapest, as it coordinated not only the activities of the Czech clubs in the Hungarian capital, but had a great popularity also among the members of the other Slavonic communities of Budapest, mainly a large number of Slovaks, who were closely linked to the above-mentioned Czech associations, too.

The Czech community in Budapest began to decrease at the beginning of the second decade of the 20th Century, mainly because of the slowdown of the Czech immigration and the assimilation. The remaining members of the Czech community in Budapest, on the model of the Czechs in Vienna, planned the establishment of a joint leadership and the foundation of a common Czech National House. World War 1st brought a large fracture in the life of the Czech community in the Hungarian capital. Only the Beseda and the Worker's Club worked in 1918. The majority of Czechs living in Budapest chose to move back to Czechoslovakia or the assimilation to the Hungarian society.